

ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА

БІБЛІОТЕКИ ВНЗ ФІЗКУЛЬТУРНОГО ПРОФІЛЮ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВИЩОЇ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ

Свістельник І.Р.

Львівський державний університет фізичної культури

Анотація. У статті досліджено формування бібліотек ВНЗ фізкультурного профілю та визначено їхню роль в інформаційному забезпеченні вищої фізкультурної освіти.

Ключові слова: вища фізкультурна освіта, інформаційне забезпечення.

Вступ. Бібліотека як культурний феномен існувала протягом багатьох століть, змінювалася та перетворювалася внутрішньо та зовнішньо. Традиційно її головною функцією було збереження, систематизація та розповсюдження знань. З появою вищих навчальних закладів з'явилася необхідність у використанні книг з освітньою метою, і бібліотеки зі сховищ літератури перетворювалися на центри доступу до знань. Зміна місії бібліотеки була продиктована посиленням ролі знань у суспільному розвитку. Сучасні інформаційні технології дозволили розповсюджувати знання незалежно від місця знаходження їх матеріального носія. У зв'язку з цим зберігання матеріального носія стало однією з технічних функцій бібліотеки: вона виконує функції інформаційної системи, здійснює збереження, опрацювання, пошук та розповсюдження, передачу та надання інформації у паперовому та електронному форматі. Для забезпечення ефективної роботи сучасних бібліотек вищої фізкультурної освіти необхідно з'ясувати особливості їх формування на різних етапах розвитку.

Мета дослідження — дослідити формування бібліотек ВНЗ фізкультурного профілю та визначити їхню роль в інформаційному забезпеченні вищої фізкультурної освіти.

Результати дослідження. Бібліотеки ВНЗ фізкультурного профілю формувалися разом з інститутами фізичної культури. Перша бібліотека вищої фізкультурної освіти почала функціонувати у Державному центральному інституті фізичної культури (ДЦІФК) у Москві, який був заснований 29 травня 1918 року як Московський інститут фізичної культури, а з 1 грудня 1920 року отримав статус державного і центрального. До фондів бібліотеки було передано книги Вищих фізкультурних курсів, які працювали у Москві до революції 1917 року. Початковий книжковий фонд налічував лише

2 тис. примірників і до 1934 року збільшився до 60 тис. примірників. 1941 року частина бібліотеки була евакуйована у м. Свердловськ, де перебувала до 1943 року. Після повернення до Москви бібліотека відроджувала свою діяльність, як, зрештою, відроджував діяльність і інститут. У 50-х роках до фонду бібліотеки ДЦІФК було передано 21 тис. примірників видань з бібліотеки Московського міського педагогічного інституту фізичного виховання, а 1958 року вперше був виданий бібліографічний покажчик науково-дослідних та науково-методичних праць професорсько-викладацького складу інституту, опублікованих за період 1920—1957 років. У 60-х роках бібліотека видала 2-ге видання покажчика, до якого увійшли праці професорсько-викладацького складу інституту за 1920—1960 рр.

Другою за значенням бібліотекою вищої фізкультурної освіти стала бібліотека Інституту фізкультурної освіти ім. П.Ф.Лесгафта, який був утворений 1919 року, а з 1930 року став Державним інститутом фізичної культури ім. П.Ф.Лесгафта (ДІФК ім.П.Ф.Лесгафта). Цей інститут був створений на базі Вищих курсів вихователів та керівників фізкультурної освіти, організованих з ініціативи П.Ф.Лесгафта, тому бібліотека формувалася у процесі функціонування курсів і складалася з колекції книг Санкт-Петербурзької біологічної лабораторії, яку заснував П.Ф.Лесгафт 1872 року. Ця колекція була першою доступною читачам курсів літературою з питань фізичного виховання, освіти, а також біології та анатомії. До колекції також увійшли книги самого П.Ф.Лесгафта та його учнів. Ці видання і сьогодні зберігаються у фондах бібліотеки. З кожним роком бібліотека збільшувала кількість надходжень і 1940 року мала книжковий фонд кількістю 150 тис. примірників. Бібліотека ДІФК ім.П.Ф.Лесгафта у передвоєнні роки вважалася найбільшою бібліотекою з фізичної культури

та спорту у СРСР. 1988 року вона отримала статус Республіканської науково-методичної бібліотеки з фізичної культури та спорту.

Бібліотеки ДЦІФК та ДІФК ім. П.Ф.Лесгафта надали значну допомогу у формуванні організаційної структури інших бібліотек вищої фізкультурної освіти, формуванні фондів, впровадженні нових форм обслуговування та інформування, створенні довідково-пошукового апарату. Разом з відкриттям інститутів фізичної культури у Харкові (1930), Баку (1930, Азербайджан), Мінську (1937, Республіка Білорусь), Тбілісі (1938, Грузія) були сформовані й бібліотеки. У повоєнні роки була надана організаційна допомога бібліотекам новостворених інститутів фізичної культури, зокрема Вірменському (1945, Єреван), Казахському (1945, Алма-Ата), Литовському (1945, Каунас). Державний інститут фізичної культури України 1945 року з Харкова був переведений до Києва і став Київським державним інститутом фізичної культури (КДІФК). 1945 року для здійснення навчального процесу бібліотека КДІФК мала у своєму розпорядженні лише 4500 інформаційних видань [1], тому основну увагу зосереджувала на формуванні книжкового фонду, який щороку зростав і 1946 року вже складав 11615 примірників. Разом зі збільшенням фонду розвивалася інформаційно-бібліографічна діяльність, удосконалювалися форми та методи роботи.

1946 року організаційна допомога була надана бібліотекам Львівського, Латвійського (Рига) інститутів фізичної культури (ІФК), 1950 року — бібліотекам Омського та Смоленського ІФК. 1955 року відчинили двері бібліотеки Волгоградського, Киргизького (Фрунзе), Узбецького (Ташкент), 1967 — Хабаровського, 1969 — Краснодарського, 1971 — Таджикицького (Душанбе), 1975 — Челябінського, 1976 — Московського обласного (Малаховка, Московської області) інститутів фізичної культури.

1979 року був утворений Харківський факультет Київського державного інституту фізичної культури, який з 1989 року став самостійним інститутом фізичної культури [2], а у березні 1980 року на базі філії Київського державного інституту фізичної культури — Дніпропетровського факультету фізичної культури було засновано Дніпропетровський державний інститут фізичної культури та спорту. Згодом в Україні постав ще один вищий навчальний заклад фізкультурного профілю — у Донецьку. Одночасно з формуванням цих навчальних закладів створювалися бібліотеки.

У сфері вищої фізкультурної освіти бібліотеки відіграли важливу роль, накопичуючи, опрацьовуючи та надаючи інформацію на перших етапах формування галузевого інформаційного простору; забезпечували ще недостатньо чітко сформульовані інформаційні запити викладачів і студентів

з фізкультурно-спортивної, медико-біологічної, психолого-педагогічної тематики інформаційними виданнями. Згодом почали здійснювати науково обґрунтований відбір фахової інформації, постійно працювали над її збиранням, збереженням, систематизацією, використанням та забезпеченням доступності. Активно здійснювали інформаційне забезпечення навчального процесу та науково-дослідної роботи, ставали інформаційними посередниками між видавцями та науковцями, акумулювали навчальну та спеціалізовану наукову літературу. Підручники, довідники, спортивна, суспільно-політична та художня література стали основою формування фондів, які обслуговували студентів.

Бібліотеки галузі зосередили неабиякий інформаційний потенціал: з 30-х років ХХ століття почали виходити друком підручники для вищих і середніх навчальних закладів, навчально-методичні збірки для колективів фізичної культури та інструкторів, посібники з будівництва простих спортивних споруд, інформація спортивної тематики, брошури-розповіді про відомих майстрів спорту. Було вперше видано підручники з таких видів спорту, як плавання, гімнастика, боротьба. Усі вони сьогодні є раритетами, що збереглися лише в окремих ВНЗ фізкультурного профілю. У 50—60-х роках відбулося значне збільшення обсягів інформаційних джерел: бібліотеки накопичують значну кількість навчальної, наукової літератури, галузеву періодику, замовляють необхідну кількість літератури для достатнього забезпечення навчального процесу та тренувальної діяльності, збільшують площі для самостійної роботи студентів — організують читальні зали як безпосередньо у навчальних корпусах, так і в гуртожитках; визначають пріоритети своєї роботи: надання якісної, оперативної, актуальної інформації; відповідно до вимог часу удосконалюють форми і методи обслуговування, видозмінюють форми інформаційної та бібліографічної роботи, активно формують інформаційно-пошуковий апарат (каталоги). До 90-х років минулого століття бібліотеки стали важливими структурними інформаційними підрозділами ВНЗ фізкультурного профілю, у яких була зосереджена лівова частка інформаційних джерел галузі.

90-ті роки ХХ століття кардинально змінили роботу спеціалізованих бібліотек та ситуацію в інформаційному забезпеченні вищої фізкультурної освіти. Відбулися незворотні зміни організаційного характеру: сформована в умовах колишнього СРСР протягом десятиліть державна мережа книговидання та книгорозповсюдження галузевих інформаційних джерел була зруйнована, найбільше спеціалізоване видавництво залишилося в Російській Федерації, виникли серйозні проблеми з ін-

формаційним забезпеченням галузевою інформацією, розповсюдженням інформаційних ресурсів спортивної тематики. З розпадом СРСР були обмежені наукові контакти, обмін досвідом між фахівцями колишніх республік, науковці залишилися фактично без наукової інформації, студенти — без навчальної книги, бібліотеки — без планомірного надходження літератури та галузевої періодики.

Характеризуючи стан бібліотек вищої фізкультурної освіти та інформаційного забезпечення, варто зауважити, що на початку 90-х років минулого століття всі вони зазнали істотних змін в інформаційному забезпеченні. Окрім недофінансування, негативний вплив на розвиток спортивної освіти і науки мали постійні зміни у структурі керівних фізкультурних органів, нескінченні перебудови в апараті управління, відсутність програми розвитку галузі, обмеження наукових контактів вчених.

Подолавши кризу 90-х років, бібліотеки ВНЗ фізкультурного вдалися до розбудови власної інформаційної інфраструктури галузі у нових умовах. Найактивніше у цьому напрямку почала працювати Російська Федерація, у якій залишилася основа колишньої інформаційної системи — видавництво і фахова періодика. Росії вдалося зберегти інформаційне забезпечення завдяки потужним ВНЗ фізкультурного профілю, таким як Російський державний університет фізичної культури, спорту і туризму, Санкт-Петербурзький державний університет фізичної культури ім. П.Ф.Лесгафта, Далекосхідна державна академія фізичної культури (Хабаровськ), Уральський державний університет фізичної культури, спорту і туризму (Челябінськ), Кубанський державний університет фізичної культури, спорту і туризму (Краснодар), Сибірський державний університет фізичної культури та спорту (Омськ), Московська державна академія фізичної культури (Малаховка), Волгоградська державна академія фізичної культури, спорту і туризму, Великолукська державна академія фізичної культури та спорту, Камський державний інститут фізичної культури, Чайковський державний інститут фізичної культури, Воронежський державний інститут фізичної культури, та лідерам спортивної науки Росії — науково-дослідним інститутам фізичної культури у Москві (Всеросійський науково-дослідний інститут фізичної культури) та Санкт-Петербурзі (Санкт-Петербурзький науково-дослідний інститут фізичної культури).

Ще 1997 року депутати Державної Думи Російської Федерації (РФ) внесли проект федерального закону «Про фізичну культуру і спорт у Російській Федерації», який набув чинності лише 1999 року. У ньому велике значення надавалося інформаційному забезпеченню. Було створено єдину інформа-

ційну мережу, що дозволило ефективно готувати науково-педагогічні кадри, провадити навчально-тренувальний процес, підняти рівень поінформованості про нові наукові розробки та дослідження. Окрім того, у РФ була створена потужна електронна система галузевої інформації на базі Центральної бібліотеки з фізичної культури і спорту Російського державного університету фізичної культури, спорту і туризму у вигляді електронного каталогу, який вміщує значні обсяги електронних форматів книг, статей та періодичних видань. Водночас на базі Російського державного університету фізичної культури, спорту і туризму був створений спортивний інформаційний центр — «СпортАкадемІнформ», мета якого — впроваджувати сучасні інформаційні технології в галузь фізичної культури та спорту, створювати інформаційно-пошукові та інформаційно-аналітичні системи із застосуванням комп'ютерної техніки та технології автоматизованих систем управління. Ця структура є важливою складовою інформаційного забезпечення навчального процесу та наукових досліджень у ВНЗ фізкультурної освіти Росії. Спортивний інформаційний центр «СпортАкадемІнформ» підтримує Міжнародна асоціація спортивної інформації (IASI).

Більшість бібліотек ВНЗ фізкультурного профілю РФ мають великі бібліотечні фонди, формують електронні каталоги. Зокрема, електронні каталоги мають Наукова бібліотека Московської державної академії фізичної культури (Малаховка): бібліотечний фонд складає 124 тис. примірників, електронний каталог — 1270 записів; Наукова бібліотека Санкт-Петербурзької державної академії фізичної культури (Головна республіканська науково-методична бібліотека комітету РФ з фізичної культури та спорту): бібліотечний фонд складає 541 тис. примірників, електронний каталог — 6800 записів, бази даних дисертацій (600 записів), фізичної культури і спорту (1650 записів), медико-біологічних проблем спорту (380 записів); Наукова бібліотека Сибірського державного університету фізичної культури та спорту у м.Омську: бібліотечний фонд складає 250 тис. примірників, електронний каталог — 23 тис. записів; Наукова бібліотека Уральської державної академії фізичної культури (Челябінськ): бібліотечний фонд — 105 тис. примірників, електронний каталог — 9 тис. записів.

Україна формує інформаційне забезпечення галузі фізичної культури і спорту на базі бібліотек ВНЗ фізкультурного профілю: Національного університету фізичного виховання і спорту України (НУФВіСУ), Львівського державного університету фізичної культури (ЛДУФК), Дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту (ДДІФКіС), Донецького державного інституту здоров'я, фізичного виховання і спорту (ДДІЗФВіС),

Харківської державної академії фізичної культури (ХДАФК). У сучасних умовах якість інформаційної діяльності кожного вищого навчального закладу визначається ефективністю використання інформаційного потенціалу, а також рівнем розвитку інформаційної інфраструктури. Кожний ВНЗ фізкультурного профілю відповідно до своїх пріоритетів визначає напрямки інформаційної діяльності. Окрім традиційних завдань примноження навчальних, наукових і фахових зібрань, актуальними на сучасному етапі є завдання організації формування та подання інформації, її накопичення та збереження. Сучасна інформаційна діяльність кожного ВНЗ фізкультурного профілю складається з процесів формування масивів навчальних, наукових інформаційних ресурсів, накопичення вітчизняної фахової інформації, обґрунтованого відбору одиниць сучасної наукової інформації, створення відповідно до потреб сьогодення системи інформаційного забезпечення навчально-тренувального процесу та науково-дослідної роботи необхідною науково обґрунтованою інформацією. Інформатизація, яка активно провадиться у ВНЗ фізкультурного профілю України, дає змогу створити оптимальні умови для задоволення інформаційних запитів завдяки новій технологічній основі формування і використання інформаційних видань. Електронний каталог з 2005 року активно створює НУФВіСУ [3]; ЛДУФК з 2003 року надає можливість студентам та викладачам користуватися електронними картотками та науково-тематичними покажчиками [4]. Над створенням електронної інформації працюють і інші бібліотеки ВНЗ фізкультурного профілю України.

Серед країн колишнього радянського табору електронну бібліотеку має Узбецький державний інститут фізичної культури (з 2006 року) [5], Республіканську науково-методичну бібліотеку з фізичної культури і спорту та частково її електронний аналог (150 тис. записів) — Білоруський державний університет фізичної культури. Окрім того, у Білоруському університеті з 2006 року функціонує Центр спортивної інформації та пропаганди спорту, головна мета якого — інформаційне та науково-методичне забезпечення фахівців з фізичної культури та спорту [6]. В інших країнах, які здійснюють підготовку фахівців для галузі фізичної культури і спорту, зокрема у Киргизстані, Вірменії, Грузії, Ка-

захстані, Таджикистані, Азербайджані, Республіці Молдова та країнах Балтії (Латвія, Литва), бібліотеки ВНЗ фізкультурного профілю далі накопичують інформаційний потенціал, але електронної інформації у мережі інтернет не надають.

Висновки. Бібліотеки ВНЗ фізкультурного профілю формувалися одночасно зі створенням інститутів фізичної культури. Свою діяльність здійснювали відповідно до інформаційних функцій: накопичували, опрацьовували, організовували збереження, пошук, розповсюдження та надання інформації, ставали інформаційними посередниками між видавцями та користувачами. Бібліотеки ВНЗ фізкультурного профілю відіграли особливу роль у формуванні галузевого фонду інформації, забезпечували науково обґрунтований відбір фахової інформації, постійно працювали над її збиранням, збереженням, систематизацією, використанням та забезпеченням доступності, активно здійснювали інформаційне забезпечення навчального процесу та науково-дослідної роботи. У 90-х роках ХХ століття всі бібліотеки ВНЗ фізкультурного профілю подолали кризу в інформаційній діяльності, адаптувалися до сучасних вимог, і сьогодні більшість з них активно впроваджують сучасні комп'ютерні технології, формують електронну інформацію, представляють її на власних сайтах.

Список літератури

1. *Киевский инфизкульт: годы и люди* / под ред. В.Н. Платонова. — К. : Здоров'я, 1990. — С. 95.
2. *Новітня історія України: імена, звершення, творчість.* — Вип. 2. — К., 2004. — 255 с.
3. *Бібліотека* Національного університету фізичного виховання і спорту України. — Режим доступу: <http://www.uni-sport.edu.ua>
4. *Львівський державний університет фізичної культури.* — Режим доступу: : <http://www.infiz.lviv.ua>
5. *Узбекский государственный институт физической культуры.* — Режим доступу: <http://www.adobe.com/support/downloads/>
6. *Научная библиотека по физической культуре и спорту БГУФК.* — Режим доступу: <http://www.sportlib.iatp.by/>

Надійшла до редакції 25.10.2008 р.

Сvistelnyk I.P. В статті досліджено формування бібліотек вузів фізкультурного профілю та їх роль у інформаційному забезпеченні вищого спортивного образования.

Ключевые слова: вище фізкультурне образование, інформаційне забезпечення.

Svistelnyk I.R. In the article there is investigated the libraries formation of higher education of physical profile and determined their role in information support of higher physical education.

Key words: physical culture high educational establishments, information maintenance.